
SPOLNO OBČUTLJIV JEZIK V GOVORJENEM DISKURZU

Prispevek se osredotoča na spolno občutljiv jezik, naslavljanje in stereotipe v vodenih televizijskih oddajah v živo. S tega vidika bomo ugotavljali, kako se kaže spolno občutljiv jezik pri naslavljanju, kakšna je uporaba generičnega moškega spola in morebitna prisotnost stereotipov v govorjenem – spontanem formalnem javnem diskurzu. Predvidevamo, da se bodo v oddajah pokazale razlike med spoloma. Ugotovitve bodo prikazane kot razlike med moškimi in ženskami v govorjenem diskurzu.

Ključne besede: spolno občutljiv jezik, naslavljanje, stereotipi, spontani formalni javni diskurz

1 Uvod

Prve sodobne študije, ki so v središče svoje obravnave vključile raziskave jezikovne rabe z vidika spola, so bile sociolingvistične raziskave R. Lakoff (1975). V njih so bile poudarjene razlike med govorom moških in žensk, predvsem so bile v ospredju teme in področja, o katerih se pogovarjajo, in način sporazumevanja. Ugotovitve so pokazale, da so ženske socializirane na drugačen način, ki jih sili k drugačnemu (damskemu) govorjenju (Lakoff 1975). V interakciji, predvsem z moškimi, so bolj negotove, omahljive, nemočne, bolj posredne in ne prekinjajo sogovorca. Večinoma le poslušajo. Moški so v nasprotju z ženskami predstavniki družbene moči, ki med pogovorom pogosto prekinjajo sogovorce, so z izražanjem bolj neposredni in imajo vlogo vodilnega sogovorca (Pavlidou 2011: 413).

Če so se začetne študije osredotočale na jezikovne razlike med spoloma, sodobnejše¹ preučujejo jezik in spol v družbenem kontekstu z osredotočanjem na diskurz in ideologije (Fairclough 2001). Ob teh raziskavah se pojavljajo še druge, ki so osredotočene zgolj na vprašanja naslednjih: moško poimenovanje za žensko osebo, srednjespolsko poimenovanje za žensko osebo, žensko poimenovanje za moško osebo (edninska in needninska), generična raba moškega spola, priimki ženskih oseb v pridevniški svojilni obliki (Kranjc in Ožbot 2013: 234).

V naši raziskavi se ukvarjamo z vprašanjem spolno občutljive rabe jezika pri naslavljanju sogovork in sogovorcev v javni pogovorni oddaji. Zanimalo nas bo namreč, ali je v strategijah govorcev mogoče prepoznati lastnosti spolno občutljive rabe jezika.

2 Slovenske raziskave in spolno občutljiva raba jezika

V 90. letih 20. stoletja se je pri nas začelo s prizadevanji za odpravo seksistične rabe jezika, saj je Slovenija kot enakopravna članica Sveta Evrope sprejela priporočila za neseksistično rabo jezika (Kozmik, Jeram 1995: 20). Leta 1995 je potekala prva strokovna javna razprava na to temo, izšel je zbornik *Neseksistična raba jezika* (Kozmik in Jeram 1995). Istega leta je izšla še razprava Kunst Gnamuš z naslovom *Razmerje med spolom kot potezo reference in spolom kot slovnično kategorijo*, leta 1997 pa je bilo predstavljenih več prispevkov na to temo na 33. SSJLK z naslovom *Ženska v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi* (Doleschal 2015: 88).

Na področju jezika in spola se je do nedavnega v raziskavah uporabljal termin (ne)seksistična raba jezika, ki sta ga uvedla leta 1995 Žagar in Milharčič Hladnik (Kozmik in Jeram 1995). Prvotni termin se je povezoval predvsem z besedo seksizem, ki se je v 90. letih 20. stoletja pri nas uveljavila in utrdila v smislu označevanja najrazličnejših oblik prevlade enega spola nad drugim. Označuje prepričanja, stališča, vzorce vsakdanjih delovanj, ki temeljijo na ločevanju dejavnosti po spolu in podeljujejo posameznikom neenake lastnosti (Jogan 2001: I). Družbena pravila so oblikovali nosilci moči, to so bili večinoma moški, ki se niso želeli odreči svojim prednostnim položajem tako na javnem kot na zasebnem področju.² Izključevanje žensk iz območja javnega, razuma in produkcije znanja je neločljivo povezano z razvojem zahodne civilizacije, zato je tako prakso nemudoma težko odpraviti (Jogan 2001: 50).

Termin so potem zamenjali s sodobnejšim poimenovanjem, to je spolno občutljiva raba jezika, ki se opira na enakopraven položaj med spoloma v jeziku (Kranjc in Ožbot 2013: 234). Spolno občutljiva raba jezika je kompleksna in se prepleta skozi

¹ Sodobne študije so objavljene v mnogih revijah (*Gender and Language, Feminist Media Studies*) in zbornikih (*Handbook of Applied Linguistics, Gender and Discourse, Feminist Critical Discourse Analysis, Gender, Power and Ideology in Discourse*).

² Moški je bil nosilec uma, on je gospodaril, vladal, služil (Jogan 2001: 81).

različna znanstvena področja. Ukvarja se z vprašanji jezikovne rabe, z značilnostmi moškega in ženskega upovedovanja in vključuje celoten diskurz. Spolno občutljiv jezik izstopa iz območja seksizma in predstavlja spolno nevtralnost (Kranjc in Ožbot 2013: 234).

Poskusi spolno občutljive rabe jezika so bili narejeni v 90. letih prejšnjega stoletja, ko sta Pogorelec in Stabej pripravila obojespolno redakcijo šolskega zakona in statut Mestne občine Ljubljana.³ Poleg tega je trenutno pri nas že nekaj raziskav (tudi jezikoslovnih), ki preučujejo odnos med jezikom in spolom, na časovni premici se uvrščajo na konec 20. stoletja in začetek 21. stoletja. Osredotočajo se predvsem na oblikoslovje, konotacijo in stereotipnost. Z ženskimi poimenovanji in skladnjo se je ukvarjala že B. Pogorelec (1997). Obojespolno poimenovanje, ki je danes priljubljeno tako pri naslavljanju kot v besedilih, mnogokrat besedila obremeni in naredi nejasna, težnja po jasnosti pa v teh primerih pripelje do pomenskih netočnosti.

Najbolj izpostavljena se zdi generična raba moškega spola (predvsem v množini). Nezaznamovanost po spolu je v večini primerov homonimna ravno z obliko za moški spol (Vidovič Muha 1997: 77 v Leskošek 2000: 415). Tako rabo si lahko razlagamo kot kompromis, ki ga je treba narediti, če želimo z eno besedo zajeti množico ljudi, v kateri so osebe moškega in ženskega spola. Označevanje skupine oseb moškega in ženskega spola z uporabo moške needninske oblike predstavlja nekakšno nevtralizacijo (Umek 2008: 26). S tem vprašanjem so se ukvarjali mnogi, tudi Leskošek (2000), ki je predlagala obojespolno rabo. Dodala je tudi primere, kjer so avtorji dosledno navajali obe obliki, pri čemer besedilo ni delovalo nekredibilno.⁴

Z dilemo o rabi spolno občutljivega jezika se v slovenskem prostoru ukvarjajo tudi avtorji praktičnih napotkov, na primer v *Internih smernicah za spolno občutljivo rabo jezika* (Šribar 2010) in *Smernicah za spolno občutljivo rabo jezika* (2018) avtorjev Šauperl, Dobrovoljc, Jeram in Guliča. Šribar (2010) v smernicah predstavlja svoje rešitve, ki jih je presodila in argumentirala ter strokovnjake pozvala k sodelovanju. Predstavljene rešitve ponujajo uporabnikom jezika večjo kreativnost, tvorjenje ženskih oblik, množinskih samostalnikov, glagolnikov, ki naj bi zagotavljali večjo nevtralnost. Avtorica predlaga še rabo obeh spolskih oblik, pri čemer se osredotoči tudi na vrstni red oblik glede na spol (spola se pri tem izmenjujeta), sledi primer rabe poševnice. Na koncu se posveti še skladijskemu vidiku in predlaga izmenjavanje spolno zaznamovanih samostalnikov, in sicer na način, da je glagol enkrat v ženski, drugič v moški obliki. Zadnja opomba je namenjena priimkom ženskih oseb, avtorica predlaga opuščanje končnice, ki zaznamuje žensko kot lastnino.

Podobno so storili tudi avtorji smernic iz leta 2018. Vodilo skupine je bilo, »da je spolno občutljiva raba jezika pravična in družbeno odgovorna« (Šauperl 2018: 4). Z obstoječimi jezikovnimi sredstvi so poskušali nadomestiti generični moški

³ Ta dva poskusa nista bila potrjena ne v Državnem zboru in ne v Mestni občini Ljubljana.

⁴ Kljub temu pa ob upoštevanju skladijskih pravil ujemanja obojespolna poimenovanja besedilo obremenijo do take mere, da postane mnogokrat nejasno (Pogorelec 1997: 4).

spol tako, da pri naslavljanju svetujejo uporabo obeh oblik ali izpust samostalnika. V primerih, ko bi spolno občutljiva raba jezika lahko otežila razumevanje, predlagajo, da se odločimo za naslavljanje v obeh spolnih oblikah le v nagovorih in vidnejših mestih. Poudarek je še na vrstnem redu moške in ženske oblike, ta naj se izmenjuje, na spolno nezaznamovanih samostalnikih, rabi poševnice, priimkih ženskih oseb. Pri primerih ponujajo več rešitev in opozarjajo na tiste, ki še nimajo dovolj zadovoljive rešitve.

V zadnjem času se strokovna javnost (Mrakovčič 2017; Perger 2016) ukvarja tudi z zapisom obojespolnih oblik. V osredju je uporaba podčrtaja,⁵ ki se je že uveljavila v individualni in skupnostni rabi v namene identitetnega pozicioniranja izven spolnega binarizma (Perger 2016: 52–55).⁶ Primer take rabe jezika je prisoten v monografiji *Znanost (brez) mladih* (Založba ZRC SAZU), nastalo je tudi nekaj člankov s področja sociologije spola, kjer se avtorji trudijo dosledno uporabljati podčrtaj. V *Smernicah za spolno občutljivo rabo jezika* (2018) o podčrtaju ne zapišejo ničesar, le da gre za izražanje vključenosti vseh družbenih spolov. Te razprave so izzvale tudi kritike, npr. Štumberger (2018). Z vidika jezikoslovja je to velik poseg v jezik, potrebno bi bilo veliko časa, da bi se to sprejelo kot eno od možnosti. Po mnenju Dobrovoljc in Kerna v Jezikovni svetovalnici (2017) se normativne kodifikacije še ni točno opredelilo do novih izraznih možnosti.

3 Spolno občutljiva raba jezika, stereotipi in naslavljanje

S spolno občutljivo rabo jezika so pogosto povezani tudi stereotipi (Mills 2008). Gre za ponavljajoče se ali ustaljene vzorce (*SSKJ*). So vrednostne sodbe, s katerimi ljudi obsodimo na nekaj in jih hkrati tudi uvrstimo v določeno kategorijo ter jim pripisujemo vrsto skupnih značilnosti (Mencin Čeplak 2013: 12). Take sodbe izražajo družbeno moč, saj norme, iz katerih izhajajo, predstavljajo uveljavljene strukture družbene dominacije (Šabec 2007: 102–103). Najpogostejše tri skupine stereotipov so: stereotipi spola, rase oziroma nacionalnosti in starosti. Spolni stereotipi so v primerjavi z etničnimi in starostnimi bolj predpisujoči kot opisujoči, pri vsebini se nanašajo pravzaprav na spolne vloge (Zupan Sosič 2007: 184). V ospredju je binarna opozicija med moškim in ženskim spolom, ki jo poznamo že od Sokratovega časa (racionalizma). Razum je od takrat na prvem mestu, čustva pa so bistveno nižje (Zupan Sosič 2007: 185–187). »Ko poistovetimo moškega z glavo, žensko pa s srcem, se verjetno ne zavedamo, da smo ponovili najpogostejši stereotip najstarejše

⁵ O rabi podčrtaja je trenutno napisanega malo (Štumberger 2018). Motschenbacher (2010: 54) npr. meni, da podčrtaj zagotavlja spolno pluralnost in presega spolni binarizem. S tem odpira prostor za vse spolne končnice, ki (še) niso slovnično normirane ali vključene v formalizirani kod. Motschenbacher je predstavnik poststrukturalnega jezikoslovja, imenovanega queer jezikoslovje (angl. *Queer linguistics*).

⁶ Na jezikovna vprašanja, kot je raba podčrtaja, v jezikovni svetovalnici, to je spletno mesto za postavljanje vprašanj o temah, na katere v jezikovnih priručnikih ne dobimo odgovora, odgovarjajo jezikoslovci Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Njihovi napotki imajo velik vpliv na knjižnojehovno rabo (Štumberger 2018).

delitve ljudi na skupine in kategorije, tj. delitve na moški in ženski spol.« (Zupan Sosič 2007: 181) Nedvomno je za ohranitev stereotipnosti spolne razlike zaslužna tudi spolna socializacija, ki poteka skozi učenje spolnih shem, na podlagi katerih otrok vrednoti in razvršča informacije ter jih primerja kot (ne)ustrezne svojemu biološkemu spolu (Zupan Sosič 2007: 186).

Stereotipi in stereotipno vedenje se lahko kažejo tudi pri naslavljanju oseb. To je del vzpostavljanja komunikacijskega stika, kjer je potrebno sodelovanje najmanj dveh oseb, ki se po očesnem stiku pozdravita in nagovorita (se naslavljata).⁷ Pri naslavljanju se kažejo tudi kulturne vrednote in pravila določene družbe, odraža se odnos udeležencev in njihovo vedenje, zaradi tega sklepamo, da je ravno naslavljanje pod večjim vplivom kulturnih in družbenih sprememb. Izbire udeležencev so odvisne od družbenega konteksta, družbene izbire pa od družbenih dejavnikov (starost, spol, pripadnost določeni družbeni skupini, narodnostna pripadnost ...) (Modrijan 2013: 13). Naslavljanje se umešča na področje spolno občutljive rabe jezika, saj razkriva govorničev stališče oziroma mnenje glede spolov. Sistem oblik naslavljanja po N. Modrijan (2013: 15–16)⁸ obsega formalne (vikanje) in neformalne oblike (tikanje). Dalje obsega delitev pri obeh skupinah nominalne, zaimkovne in glagolske oblike. Ker v nadaljevanju obravnavamo formalni diskurz, bo pozornost namenjena le formalnim oblikam. Te so vljudnostni nazivi, znanstveni nazivi, častni nazivi, izrazi spoštovanja, splošna ali solidarnostna imena, vsa se lahko pojavijo v kombinaciji s priimki, formalno zaimkovno naslavljanje pa obsega zaimke v 2. osebi množine – vikanje. Formalne glagolske oblike zajemajo glagole v 2. osebi množine (Modrijan 2013: 33). Z naslavljanjem izražamo vloge znotraj družbene hierarhizacije udeležencev govornega dejanja (Modrijan 2013: 47–48). Glede na to, da se gostje razlikujejo po spolu, starosti, izobrazbi idr., bodo morebiti naslavljanja različna, s čimer se bo pokazala tudi družbena hierarhizacija.

V raziskavi nas bo zanimalo, ali se ti stereotipi kažejo v konkretni rabi. To bomo poskušali pokazati s kritično analizo diskurza. Gre za pristop, ki nam omogoča analizirati ne le besedilo, ki nastane v okviru govornega dejanja, marveč tudi celoten kontekst. Diskurz je namreč odvisen od kulturnih, socialnih in političnih formacij in prikazuje ter oblikuje družbeni red. Ustvarja proizvajalce ali ustvarjalce družbene moči, vloge in hierarhična razmerja med njimi. Jezikovna dejanja so določena socialno in imajo tudi določene učinke. Ljudje so nenehno pod družbenim vplivom, saj so že v zasebnem, intimnem okolju podrejeni družbenim odnosom in hierarhiji. To vpliva na njihov diskurz, ki ne obsega le besedila, ki takrat nastane, temveč tudi okoliščine, soudeležence in pogoje nastanka, ki niso enaki pogojem interpretacije diskurza, kjer se upoštevajo družbena situacija, institucija in družba kot celota (Fairclough 2001: 19–20).

⁷ Pogoji dialoga so naslednji: najmanj dva prisotna udeleženca, isti namen, očesni stik, nagovor, pozdrav, nejezikovni znaki pozornosti. Pri obeh sporazumevalnih dejavnostih (tvorjenje in sprejemanje) morata biti udeležena pozorna na pragmatične okoliščine govornega dejanja (Kranjc 1996/97: 308).

⁸ Pri svoji delitvi se je N. Modrijan zgledovala po delitvi Browna in Gilmana (1960).

4 Študija primera

4.1 Metoda in gradivo

Metoda, s pomočjo katere bo potekala tudi nadaljnja analiza, je kritična analiza diskurza (v nadaljevanju KAD), ki se osredotoča na jezik v komunikaciji. Označuje vrsto perspektiv, ki preučujejo jezik v družbi v povezavi z ideologijami in močjo. V ospredju so predvsem razmerja družbene moči. Analiza se osredotoča na postopke vzpostavljanja, ohranjanja in reproduciranja moči nad drugimi s pomočjo jezika kot orodja, ki to omogoča. Raziskovalce zanima vloga moči jezikovne strukture v procesih reprodukcije in govorne strategije ter druge lastnosti verbalne interakcije (van Dijk 2001: 352 v Gorjanc in Morel 2013: 143). Taka kritična drža je bistvena lastnost, ki razlikuje KAD od drugih nekritičnih oziroma deskriptivnih analiz diskurza, saj temelji na trditvi, da je diskurz element družbenega življenja in zaradi povezanosti z družbo lahko vpliva na spreminjanje in oblikovanje jezikovnih elementov (Kerševan Smokvina 2014: 28).

Diskurz vodenih televizijskih oddaj opredeljujemo kot spontani formalni javni diskurz. Izbrana televizijska oddaja (Polnočni klub) je predvajana na nacionalni televiziji Slovenije v večernih urah, vodita jo voditelj ali voditeljica. Za to govorno situacijo sta značilna menjavanje vlog in sodelovanje med povabljenimi v oddaji. Odnos med udeleženci je formalen, zato gre za formalni pogovor ali diskusijo. Deloma je oddaja spontana, voditelj ali voditeljica imata namreč vnaprej pripravljena začetni in zaključni govor ter večino vprašanj, ostalo pa tvorita spontano. Gostje, ki odgovarjajo na vprašanja in diskutirajo, so s temo seznanjeni že vnaprej, nanjo se lahko pripravijo, vendar je večina odgovorov tvorjena spontano (Ščuka 2016: 14). Na to nakazujejo samokorekture govorcev in druge značilnosti spontanega govornega besedila (Kranjc 1996/97: 310).

Za analizo smo izbrali štiri tematsko različne oddaje z gosti in gostjami z različnih področij. Analizirane oddaje se posvečajo mnogim temam, konkretnije v naši analizi slovenskemu jeziku, odnosu med ljudmi, živalim in poklicem na morju. Analizirane oddaje so: Kam greš, slovenščina? (6. 2. 2015), Pot do človeka (15. 5. 2015), Kot pes in mačka (7. 8. 2015), Bele ladje na morju (24. 7. 2015).

5 Analiza spolno občutljive rabe jezika v pogovornih oddajah

Raziskava je obsegala štiri oddaje, predvajane na nacionalni televiziji Slovenije, ki trajajo približno eno uro. Dve oddaji je vodil voditelj, dve pa voditeljica. Analiza je potekala na podlagi transkripcije oddaj.⁹

Sprašujemo se, ali se bodo pojavile razlike med moškimi in ženskami z vidika stereotipnega vedenja in kako se bodo pokazale. Prav tako nas zanima, ali se bodo

⁹ Pri zapisu oddaje je bil uporabljen ortografski zapis, ki je približek knjižnemu zapisu, sicer vsebuje posebnosti, vendar ne otežuje berljivosti in razumljivosti.

pokazale razlike pri naslavljanju gostov in gostij, in sicer pri podeljevanju vlog in sredstvu, s katerim voditelj ali voditeljica naslavljata goste in gostje. Na koncu nas bo zanimala še uporaba generičnega moškega spola in, ali bo ta raba nezaznamovana.

5.1 Naslavljanje voditeljev

Uvodoma oba voditelja,¹⁰ vsak v svoji oddaji, predstavita goste, navadno so predstavljeni z imenom, priimkom, ustanovo, kjer so zaposleni, ali s poklicem. Razlika se pojavi, ko imajo nekateri pred imenom in priimkom še znanstveni naziv.¹¹ Slednji so v ustrezni spolski obliki za posamezno osebo (primeri: doktor, doktorica), prav tako velja za poklice (primeri: zdravnik, profesor, podjetnik, psihologinja, odgovorna urednica, svetovalka). Vrstni red napovedi gostov je tak, da so najprej predstavljene ženske, nato moški.

Voditelja sta goste naslavljala formalno (vikanje), uporabljala sta nominalne, glagolske in zaimkovne oblike, ki sta jih prilagodila vprašanju in gostom. Nominalne oblike naslavljanja je voditelj uporabljal dosledno pri moških, medtem ko so pri ženskah zelo redke, kar kaže na neenakost v prid moškim, saj imajo nominalne oblike zaradi neposrednosti naslavljanja in izpostavljenosti naslovnika večjo težo, glagolske¹² in zaimkovne¹³ pa delno zakrijejo govorce.

Tabela 1: Nominalno naslavljanje voditelja

moški	ženske
gospod Lado Ambrožič	doktorica Golob Kalin
gospod Ambrožič (ponovi se 5-krat)	gospa Dobrovoljc
gospod Stabej (ponovi se 2-krat)	doktor Dobrovoljčeva
profesor Stabej	Anita Ogulin (ponovi se 2-krat)
Nino (ponovi se 3-krat)	Neža Bračun
gospod Doplihar (ponovi se 4-krat)	Neža (ponovi se 4-krat)
gospod Gostenčnik (ponovi se 4-krat)	gospa Gordana Bojanović Sivčević
gospod Pogačnik (ponovi se 5-krat)	gospa Gordana
Damjan Pančur	gospa Snežana Zarić
Damjan (ponovi se 3-krat)	skupaj: 13-krat
skupaj: 29-krat	

Voditeljica je goste obeh spolov naslavljala nominalno v približno enakem razmerju. Zanimivo je, da je pri moških pogosteje uporabljala naziv gospod in priimek

¹⁰ Oblika voditelj v dvojini zajema tako voditelja kot voditeljico.

¹¹ Nominalne oblike naslavljanja so: vljudnostni nazivi (gospod, gospa), znanstveni nazivi (doktor, doktorica), častni nazivi, izrazi spoštovanja (spoštovani), splošna imena, solidarnostna imena (kolega, kolegica) (Modrijan 2013).

¹² Glagolske oblike naslavljanja so: povejte, mislite, veste.

¹³ Zaimkovne oblike naslavljanja so: vi, vam, vaš.

(v 92 %; v 8 % naziv gospod in ime), pri ženskah pa naziv gospa in ime (v 32 %; v 68 % pa naziv gospa in priimek), s čimer je zmanjšala distanco med njima.

Tabela 2: Nominalno naslavljanje voditeljice

moški	ženske
gospod Robert Sankovič	gospa Tina Piskač Sedej
gospod Sankovič	gospa Tina Piskač
gospod Robert	gospa Tina (pojavi se 3-krat)
Robi	gospa doktorica Maksimiljana Marinšek
gospod Oman (pojavi se 6-krat)	gospa Marinšek (pojavi se 3-krat)
gospod Andrej Pečar	gospa Maja Kalaš
gospod Pečar (ponovi se 2-krat)	gospa Kalaš (pojavi se 2-krat)
gospod Vladimir Polič	Gospa Tolja (ponovi se 2-krat)
gospod Polič (ponovi se 3-krat)	Živa Cankar
gospod Lamut (ponovi se 5-krat)	gospa Živa Cankar
gospod Pavliha (ponovi se 3-krat)	gospa Živa (ponovi se 3-krat)
skupaj: 25-krat	skupaj: 19-krat

Voditelj je moške redkeje naslavljal glagolsko kot ženske. Podobno je z zaimkovnim naslavljanjem, saj je delež veliko večji pri ženskah kot pri moških.

Tabela 3: Naslavljanje voditelja

	moški	ženske
nominalno naslavljanje	69 %	31 %
glagolsko naslavljanje	39 %	61 %
zaimkovno naslavljanje	30 %	70 %

Drugače je pri naslavljanju voditeljice, ki je vse goste pogosteje nasloвила glagolsko in zaimkovno kot pa nominalno, je pa večkrat besedo podelila moškim (88-krat, kar znaša 60 %).

Tabela 4: Naslavljanje voditeljice

	moški	ženske
nominalno naslavljanje	56 %	44 %
glagolsko naslavljanje	59 %	41 %
zaimkovno naslavljanje	63 %	37 %
skupaj (podeljevanje besede)	60 %	40 %

Pregled vseh oblik naslavljanja pri voditelju je pokazal, da je moške večkrat kot ženske naslovil z vljudnostnim nazivom (gospa, gospod) in priimkom. Ženske je pogosteje naslovil le zaimkovno ali glagolsko ter s kretnjo. Vse goste je številčno naslovil približno enako, moške 48-krat, ženske pa 51-krat. Delež je v obeh oddajah z voditeljem skoraj izenačen, kar pomeni, da so vsi gostje ne glede na spol imeli

enake možnosti za izražanje mnenja in sodelovanje v pogovoru. Kljub temu pa se kaže večja naklonjenost moškemu spolu, pri voditelju je bila izražena z obliko naslavljanja (nominalna oblika ima večjo težo kot glagolska ali zaimkova), pri voditeljici pa s podeljevanjem možnosti za pogovor. Ugotovitve kažejo na manjše razlike med naslavljanjem obeh spolov.

5.2 Generična raba moškega spola

V raziskavi nas je zanimala tudi spolno občutljiva raba generičnega moškega spola. Tako raba lahko opredelimo kot kompromis in jezikovno dejstvo, če želimo z eno besedo zajeti spolno raznoliko skupino ljudi, ki imajo določeno skupno lastnost. Gre za obliko, ki je v skladu s slovničnimi pravili. Ta oblika je najboljša možnost v primerih, ko bi raba obeh oblik, ženske in moške, povzročila zapletenost izjav. Mnogi se ne strinjajo s tako jezikovno rabo.¹⁴ To dokazujejo gostje in voditelja, ki redno uporabljajo nezaznamovani moški spol.¹⁵ Vsak dan smo obkroženi s tako rabo in večini je sprejemljivo ali samoumevno, da je večja množica ljudi lahko naslovljena le z eno besedo, to je v generičnem moškem spolu, saj slovnični spol v tem primeru ni prekriven z biološkim, zato je nezaznamovan. Obe obliki načeloma uporabljamo, če želimo nekoga posebej nasloviti, izpostaviti, ali če želimo opozoriti na raznolikost skupine ljudi. Voditelja uporabita obe obliki le pri predstavitvi gostov, ko z določenim poimenovanjem izpostavi osebo (referenca na spol z obojespolnim poimenovanjem), v nadaljevanju pa uporabljata generični moški spol, torej govorita o gostih, gledalcih, poslušalcih. Prav tako tudi gostje uporabljajo to obliko, ko govorijo o ljudeh na splošno. Generična moška oblika pa ni uporabljena le pri samostalnikih, temveč tudi pri glagolih in zaimkih. Pogost je zaimek *tisti*, ki je rabljen generično v moškem spolu, zajema pa tako ženske kot moške. Ko voditelja govorita o točno določeni osebi, govorita o njem ali njej tudi v ustrezni spolski obliki.

5.3 Stereotipno vedenje

Stereotipno vedenje in mišljenje sta tudi del spolno občutljive rabe jezika (Mills 2008). Stereotipi so neviden in hkrati zelo prisoten del našega življenja in so v človeka ukoreninjeni nezavedno. Analiza oddaj je pokazala, da se voditelja do svojih gostov včasih vedeta tudi stereotipno, tako vedenje je glede na diskurz najbrž nezavedno, pa vendar prisotno in razpoznavno. Voditelj je v eni izmed oddaj že v uvodni špici izpostavil gosta, o njem je povedal več kot o drugih. V nadaljevanju se v okviru pogovora z moškimi in ženskami opazi, da se z ženskami pogovarja nekoliko

¹⁴ Ponujajo nam različne kreativne oblike, ki bi nadomestile moško obliko (na primer: Žagar in Milharčič Hladnik 1995; Leskošek 2000; Šribar 2010; Mrakovčič 2017).

¹⁵ Nekateri primeri: (1) To pomeni, da *slovenisti* niso tako resni ljudje. (2) Potem pa imate vi neke boje več, vsaj z *lektorji*, kdo je *tisti*, ki odloči? *Jezikoslovci* pravite, da je večina dopustno, *lektorji* pa pordečijo večji del besedila potem, ali kako? (3) Kaj mislite o *lektorjih*? (4) Ja *oni* želijo bolj osebno, bolj intimno nagovoriti *posameznika*. (5) Vi imate *sprehajalce* psov, torej povejte nam, za kaj gre. (6) Ampak zdaj je neka nova, nov trend nekih *psihologov* za pse, *psihiatrov*, da tako rečemo.

drugače kot z moškimi. Z ženskami govori o materah in otrocih, obe skupini sta omenjeni v okviru iskanja pomoči na Zvezi prijateljev mladine. Fantov in moških, ki iščejo pomoč, ne omenja. V okviru te problematike je zanimivo tudi to, da sta dve posebni gostji, ki so ju povabili v oddajo, ravno ženski, ki predstavita svoji težki življenjski zgodbi. V nadaljevanju oddaje voditelj gostjo sprašuje o otroštvu, gosta pa o njegovem delu, moški je predstavljen predvsem z vidika poslov in kariere.

Voditeljica je v eni od oddaj dala najprej besedo moškemu, s katerim se je pogovarjala o poslu v kavarni, ki jo vodi, z njegovo partnerko pa se je pogovarjala o čistoči in boleznih mačk, ki jih ponujajo ljudem v kavarni za družbo. Pri drugi gostji je voditeljica izpostavila njenega očeta, ki je začel s terapijo z živalmi, pri čemer sklepamo, da gospa le nadaljuje očetovo pot. Kasneje izvemo nekaj o terapiji z živalmi in voditeljica je kot primer problematičnih otrok, ki imajo težave z depresijo, navedla ravno najstnice. Druga oddaja tudi ponuja stereotipnost, in sicer je voditeljica gostjo, ki dela na ladji kot poveljnica, spraševala, zakaj je izbrala ta poklic, kako so to sprejeli domači in kako so jo sprejeli na ladji. Tukaj se posveti predvsem družini, njenemu odzivu in ne toliko delu, ki ga opravlja na ladji.

6 Za konec

Izsledki raziskave kažejo, da voditelja na začetku oddaje vedno ustrezno predstavita goste z obojespolnimi oblikami oziroma poimenovanji (na primer: profesor, zdravnik, svetovalka, doktorica). S tem izpostavita spol kot referenco. Z oblikami naslavljanja (pri voditelju) in s podeljevanjem besede (pri voditeljici) sta med gosti naredila nekaj razlik, in sicer v prid moškim. Ti so dobili pri voditeljici večkrat možnost za pogovor, pri voditelju pa so bili večkrat nominalno naslovljeni. Taka oblika naslavljanja je bolj neposredna in gledalci točno vedo, koga želijo s takim naslavljanjem izpostaviti. Analiza vodenih televizijskih oddaj je razkrila še, da je v slovenščini močno prisotna raba generičnega moškega spola. Gre za nezaznamovanost pri poimenovanju večje skupine ljudi, kjer so prisotni tako moški kot ženske, gostje in voditelja pa uporabijo to obliko, ker je vsesplošna in sprejemljiva. Raba generičnega moškega spola je del jezikovnega sistema, norme. Z jezikoslovnega vidika je to ustrezno, si pa nekateri prizadevajo, da bi bila manj prisotna zaradi t. i. nevidnosti ženskega spola. O tem pričajo tudi smernice, čeprav je taka raba glede na normo primerna in tukaj o nevidnosti žensk ne moremo govoriti. Pri poimenovanju točno določene osebe je v pogovoru vedno uporabljena ustrezna spolska oblika. Razmerje določeno – nedoločeno/splošno je tisto, ki vpliva na izbiro jezikovnih oblik. Konkretno se take oblike, ki se nanašajo na točno določeno osebo, uporabljajo pri naslavljanju. Naslavljanje gostov in raba generične moške oblike sta vedno slovnično ustrezna. Z vidika stereotipnega vedenja zasledimo le nekaj primerov, ki umeščajo moškega v delovno okolje, žensko pa bolj v družinsko. Teh primerov je malo, zato lahko zaključimo, da se v oddajah pokaže nekaj razlik med spoloma na področju stereotipnega vedenja (moške in ženske stereotipne spolne vloge), pri naslavljanju (pri moških prevladuje nominalno) in pri podeljevanju besede (moški jo večkrat

dobijo), vendar te niso tako očitne in odločilne za posplošitev neenakopravnosti pri obravnavi obeh spolov.

Viri

Polnočni klub: Kam greš, slovenščina? 6. 2. 2015: <<https://www.rtv slo.si/polnocniklub/novica/273>>. (Dostop 22. 10. 2017.)

Polnočni klub: Pot do človeka, 15. 5. 2015: <<https://www.rtv slo.si/polnocniklub/novica/287>>. (Dostop 22. 10. 2017.)

Polnočni klub: Kot pes in mačka, 7. 8. 2015: <<https://www.rtv slo.si/polnocniklub/novica/299>>. (Dostop 22. 10. 2017.)

Polnočni klub: Bele ladje na morju, 24. 7. 2015: <<https://www.rtv slo.si/polnocniklub/novica/301>>. (Dostop 22. 10. 2017.)

Literatura

Doleschal, Ursula, 2015: Genderlinguistik im Slowenischen: Möglichkeiten und Grenzen einer genderfairen Sprache. Scheller-Boltz, Dennis (ur.): *New Approaches to Gender and Queer Research in Slavonic Studies*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag. 87–100.

Fairclough, Norman, 2001: *Language and power*. London, New York: Longman.

Fairclough, Norman, 1995: *Critical Discourse Analysis*. London; New York: Longman.

Gorjanc, Vojko, in Morel, Alenka, 2013: V zagovor kritične analize diskurza. Žele, Andreja (ur.): *Družbena funkcijskost jezika (vidiki, merila, opredelitve)*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 141–147.

Jespersen, Otto, 1968: *Language, it's nature, development and origin*. London: George, Allen & Unwin.

Jogan, Maca, 2001: *Seksizem v vsakdanjem življenju*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Kerševan Smokvina, Tanja, 2014: *Diskurzi medijske politike Evropske unije: primer direktive o avdiovizualnih medijskih storitvah. Doktorska disertacija*. Ljubljana.

Kozmik, Vera, in Jeram, Jasna (ur.), 1995: *Neseksistična raba jezika*. Ljubljana: Vlada Republike Slovenije, Urad za žensko politiko.

Kranjc, Simona, in Ožbot, Martina, 2013: Vloga spolno občutljivega jezika v slovenščini, angleščini in italijanščini. Žele, Andreja (ur.): *Družbena funkcijskost jezika (vidiki, merila, opredelitve)*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 233–239.

Kranjc, Simona, 1996/97: Govorjeni diskurz. *Jezik in slovstvo* 42/7. 307–319.

Kunst Gnamuš, Olga, 1994/95: Razmerje med spolom kot potezo reference in spolom kot slovnično kategorijo. *Jezik in slovstvo* 40/7. 255–261.

Lakoff, Robin, 1975: *Language in Woman's Place*. New York: Harper & Row.

Leskošek, Vesna, 2000: Med nevtralnostjo in univerzalnostjo uporabe moškega slovničnega spola. *Časopis za kritiko znanosti*. 28/200–201. 409–426.

- Mrakovčić, Alenka, 2017: *Vključujoča raba jezika*: <<http://www.amnesty.si/vkljucujoc-jezik>>. (Dostop 17. 8. 2018.)
- Mencin Čeplak, Metka, 2013: Izvori in vloga stereotipov in predsodkov. Šinkovec, Silvo (ur.): *Vzgoja (Ljubljana)*. 15/59. Ljubljana: Društvo katoliških pedagogov Slovenije, Družba Jezusova. 12–13.
- Mills, Sara, 2008: *Language and Sexism*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Modrijan, Nina, 2013: *Naslavljanje v političnem in pedagoškem diskurzu*. Doktorska disertacija. Ljubljana.
- Nomotehnične smernice*: <http://www.svz.gov.si/fileadmin/svz.gov.si/pageuploads/Dokumenti/Nomotehnicne_smer.pdf>. (Dostop 20. 3. 2019.)
- Perger, Nina, 2016: Simbolno nasilje spolnega zaznamovanja v jeziku in prakse upora v visokošolskem prostoru. *Družboslovne razprave*. 32/81. 41–60.
- Pogorelec, Breda, 1997: Slovenska skladnja in poimenovanja ženskih oseb. Ženska v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi. 33. *seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj*. Dodatek. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik. 1–9.
- Šabec, Ksenija, 2007: Kdo je čefur za kranjskega Janeza: stereotipi in kulturne razlike v sodobnem evropskem kontekstu. Novak Popov, Irena (ur.): *Stereotipi v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. 43. *seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 102–116.
- Šauperl, Mojca, Dobrovoljc, Helena, Jeram Jasna, in Gulič, Maksimiljan, 2018: *Smernice za spolno občutljivo rabo jezika*. Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti.
- Ščuka, Nuša, 2016: *Spolno občutljiva raba jezika v spontanem formalnem javnem diskurzu*. Magistrsko delo. Ljubljana.
- Ščuka, Nuša, 2017: Spolno občutljiva raba jezika v spontanem formalnem javnem diskurzu. Zupan Sosič, Alojzija (ur.): *Ljubezem v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. 53. *seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 131–134.
- Šribar, Renata, 2010: *Interne smernice za spolno občutljivo rabo jezika*. Ljubljana: Komisija za ženske v znanosti.
- Štumberger, Saška, 2018: *Transspolnost v slovenščini: Bomo nekoč pisali »povabili_e so ga_jo k sodelovanju«?*: <<https://www.portalplus.si/mobile/2668/uvajanje-podcrtaja-za-izrazanje-spolne-nebinarnosti/>>. (Dostop 17. 8. 2018.)
- Umek, Neža, 2008: *Feminizacija v slovenščini in francoščini: družbeni in/ali jezikovni problem?* Diplomsko delo. Ljubljana.
- Verdonik, Darinka, 2004: Prispevki kritične analize diskurza k preučevanju rabe jezika. *Dialogi* 40/3–4. 60–74.
- Žagar, Igor, in Milharčič Hladnik, Mirjam, 1995: Temeljna izhodišča prizadevanj za odpravo seksistične rabe jezika. Kozmik, Vera, in Jeram, Jasna (ur.): *Neseksistična raba jezika*. Ljubljana: Vlada RS, Urad za žensko politiko. 7–18.